

Wanda Krzemińska

**PROMOCJA JĘZYKA POLSKIEGO WE FRANCJI
NA TLE FRANCUSKIEJ I EUROPEJSKIEJ POLITYKI JĘZYKOWEJ**

JĘZYK POLSKI WE FRANCJI

Polska i emigracja do Francji. Francja i imigracja z Polski

Polska należy do tych krajów, które w historii swego narodu i państwa notują obecność dużych ruchów emigracyjnych. Do państw, które traciły swych obywateli. Ich członkowie opuszczali kraj z powodów politycznych lub ekonomicznych. Ruchy te nasiliły się od czasu zaborów, gdy Polska, utraciwszy swą państwowość, przestała zapewniać swym obywatelom podstawowe prawa: do wolności, rozwoju, bezpieczeństwa. W późniejszym okresie, już jako państwo suwerenne, nie mogła z kolei zagwarantować wszystkim swym obywatelom prawa do pracy i jej wykonywania.

Francja z kolei była w przeszłości, i jest jeszcze ciągle obecnie, krajem silnym, bogatym, od wieków niezależnym, o dużej atrakcyjności kulturowej, który przyciąga i wchłania grupy migracyjne. Jest więc państwem, które zyskuje nowych obywateli. Chociaż fakt ten jest mało znany, we Francji obecnie zamieszkuje 25 wspólnot językowych (Vermes 1988).

W związku z odpływem fal emigracyjnych z kraju Polska zmuszona była sformułować zasady swej polityki emigracyjnej, związanej z ochroną interesów polskich grup emigracyjnych; Francja zaś, w związku z napływem fal imigracyjnych – zasady swej polityki imigracyjnej, mającej na celu sterowanie integracją grup imigracyjnych w społeczeństwie francuskim.

Podwaliny polskiej polityki emigracyjnej sformułowane zostały w okresie międzywojennym, kiedy to państwo polskie zostało postawione przed palącym problemem ochrony praw Polonii, m. in. we Francji. Polityka ta sformułowana została *ex post*, wobec już zaistniałego problemu, który

narósł i domagał się rozwiązania (w przeciwieństwie np. do polityki imigracyjnej Szwecji, sformułowanej w latach sześćdziesiątych jako oferta do zajęcia wolnych miejsc pracy przez potencjalnych imigrantów). Tak samo *ex post*, do spraw Polonii we Francji, musiał ustosunkować się rząd francuski, który Polonię miał już „u siebie” i który nie miał zamiaru popierać budowania bastionu polskości na terytorium swego państwa.

Obecność języka polskiego we Francji

Dzieje obecności języka polskiego we Francji związane są ściśle z dziejami Polski, a dokładniej mówiąc, z dwoma ostatnimi wiekami. Charakteryzuje ją trzy wielkie fale emigracji:

- pierwsza, w latach trzydziestych XIX w., po powstaniu listopadowym, o charakterze politycznym;
- druga, pod koniec XIX w. o podłożu ekonomicznym i
- trzecia, w latach 1918–1939, o podłożu ekonomicznym.

Czwarta, mniejsza fala, charakteryzuje lata osiemdziesiąte XX w. i ma również podłoże polityczne.

Ponieważ emigracja polska do Francji miała w dużej mierze charakter grupowy, pociągnęła ona za sobą względnie szybką instytucjonalizację życia społecznego, kulturalnego i religijnego. Instytucjonalizacja ta dokonywała się poprzez zakładanie szkół, organizację parafii, rozwój towarzystw i zrzeszeń. Silne też były instytucjonalne więzy Polonii z krajem, a także, poprzez stowarzyszenia międzynarodowe, ze wspólnotami polskimi w innych krajach.

Proces ten co prawda stworzył dogodne oparcie dla utrzymania i podtrzymania polskiej tożsamości kulturowej, ale za to wyhamował i zminimalizował wpływ polskich środowisk emigracyjnych na kształtowanie kluczowych form życia społecznego we Francji. Z kolei rozwój języka polskiego dokonał się głównie wewnątrz Polonii jako obrona tożsamości polskiej i w niewielkim tylko stopniu promieniował na zewnątrz, w stronę społeczeństwa francuskiego.

FRANCJA WOBEC JĘZYKA POLSKIEGO

W dobie obecnej, tj. pod koniec XX w., Francuzi uważają imigrację za jeden z pierwszoplanowych problemów swego kraju. Za tym przekonaniem idzie cały szereg rozwiązań prawnych i administracyjnych, dotyczących również Polonii. Polska wspólnota językowa, obecna we Francji od dwóch wieków, zawsze była przedmiotem szczególnej uwagi ze strony aparatu władzy państwa francuskiego, bowiem była ona bardzo liczna, silna i o dużym poczuciu przynależności do starej ojczyzny.

Zanim przejdziemy do charakterystyki polityki Francji wobec Polonii, spójrzmy, jak określa postawę Francuzów wobec cudzoziemców badacz polonijny E. Gogolewski (1967):

Francja jest krajem, którego mieszkańcy są powściągliwi w akceptowaniu osiągnięć przedstawicieli innych nacji i nie manifestują wyraźnie objawów przyjaźni lub sympatii wobec nich, mających odmienny język i obyczaje.

Spójrzmy z kolei, jak ocenia politykę kulturową uprawianą przez Francję inny badacz polonijny M. Masłowski (1997):

Francja prowadzi tradycyjnie od dwu wieków zdecydowaną, choć nie brutalną politykę asymilacji kulturowej emigrantów. Środkami prawnymi i administracyjnymi usiłuje na różny sposób likwidować lub zmniejszać kręgi emigrantów – mniejszości kulturowych – usiłujących zachować własną tożsamość.

Była to więc polityka zmierzająca, w imię jedności narodowej Francji, do wtopienia obcych grup etnicznych w narodowość francuską. Opierała się ona na słynnym prawie o naturalizacji z 1927 r.

Polityka asymilacyjna Francji wobec Polaków była realizowana poprzez:

- 1) umacnianie więzów Polaków ze społeczeństwem francuskim,
- 2) osłabianie więzi wewnątrzpolonijnych.

Prowadzona ona była w szczególności za pomocą takich działań prawnych i administracyjnych, jak: wprowadzanie Polaków w struktury zawodowe francuskie, promocja naturalizacji, skolaryzacja dzieci Polonii w systemie francuskim, polityka małżeństw mieszanych, a nawet, choć co prawda sporadycznie, nauka języka polskiego przez urzędników francuskich w celu prowadzenia działań przeciw Polakom (!). Działania promocyjne były prowadzone przy jednoczesnym braku poparcia finansowego inicjatyw wspólnoty polskiej i zakazie formowania partii politycznych (Gruszczyński 1981, Gogolewski 1997).

Wszystkie te założenia miały swe oparcie w przepisach i aktach prawnych, które były ściśle stosowane i egzekwowane przez francuski aparat administracyjny. Rozwiązania najbardziej radykalne i drastyczne, nie ujęte w aktach prawnych, regulowane były przez lokalne okólniki.

Z tego, co już powiedziano, widać wyraźnie, że zmieniające się rządy francuskie obawiały się zbyt dużej niezależności i autonomii zorganizowanej Polonii, za którymi mogłyby pójść roszczenia społeczne (np. poprzez związki zawodowe) i polityczne (np. poprzez utworzenie niezależnej partii polskiej), niezgodne z politycznym credo Francji, określanym długo jako polityka „uniarodowienia społeczeństwa francuskiego” (*politique de nationalisation de la société française*).

A jak przedstawia się polityka językowa Francji dziś? Należy stwierdzić, iż polityka asymilacji kulturowej, stosowana przez Francję dawniej wobec Polonii i języka polskiego, w czasach obecnych nieco zelżała. Nie jest ona uprawiana w sposób ostentacyjny i trudno byłoby znaleźć przykłady rozwiązań lub posunięć dramatycznych. Oficjalnie nastąpiła więc znacząca zmiana w stronę otwarcia kulturowego Francji, w tym również na języki mniejszości etnicznych. Prawdziwym problemem kulturowym dla Francuzów są jednak obecnie nie imigracje z Europy Środkowej, o podobnych wzorcach kulturowych, ale mniejszości etniczne pochodzące z krajów Afryki Północnej i Azji, które w liczbie już około 4 000 000 osób, obywateli francuskich, zadomowiły się we Francji.

Sytuacja języka polskiego we Francji, a także i jego promocja, możliwa w ramach obecnie obowiązującej francuskiej polityki językowej, nie jest jednak łatwa. Składa się na to wiele przyczyn, z których wyliczymy tylko niektóre.

Po pierwsze, dawna Polonia (rekrutująca się z tzw. Wielkiej Emigracji) wzrosła przez minione pokolenia w realia społeczeństwa francuskiego; jej kolejne generacje już najczęściej nie identyfikują się z krajem albo odznaczają się podwójną tożsamością kulturową, której nie zawsze towarzyszy język polski; po drugie – nauka języka polskiego jako pierwszego i drugiego przez przedstawicieli Polonii dotyczy niezbyt dużej populacji, topniejącej z każdym pokoleniem; po trzecie – nauka języka polskiego jako obcego przez Francuzów i przedstawicieli innych nacji dotyczy również niewielkiej liczby osób, szczególnie, jeśli zestawi się ją z innym językiem słowiańskim, tj. rosyjskim; nie bez znaczenia też jest malejąca tendencja do kultywowania polskiego stylu życia, idąca w parze z rosnącą świadomością tożsamości ze wspólnotą polską we Francji, a nie z samą Polską.

Trudno dziś ocenić jednoznacznie, nawet z dłuższej perspektywy, jaki skutek miała kulturowa polityka Francji dla promocji języka polskiego w tym kraju. Z jednej strony pewne jest, że stosowane środki legislacyjne i administracyjne wobec grupy polskiej przyczyniły się niewątpliwie do hamowania jej ekspansji kulturowej, w tym i językowej; z drugiej jednak strony wywierały one efekt odwrotny do zamierzonego, bowiem Polonia odpowiadała na działania nacisku wzmożonymi działaniami obronnymi. Polonia francuska długo opierała się działaniom asymilacyjnym. Patrząc na ten proces z perspektywy czasu należy stwierdzić, iż obrona ta miała również skutki negatywne. Koncentracja na zachowaniu tożsamości spowodowała izolację Polonii od społeczeństwa francuskiego, a to z kolei pozbawiło ją wpływu na kształtowanie jego życia społecznego i politycznego. Wszystko wskazuje na to, że we Francji zaistniał proces kulturowej i społecznej marginalizacji polskiej wspólnoty językowej. (Identyczny mechanizm marginalizacji zadziałał w odniesieniu do emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii, a opisuje go Hładkiewicz 1995).

W konkluzji należy stwierdzić, iż w obecnej sytuacji języka polskiego we Francji tylko systemowe działania ze strony Polski, prowadzone w ścisłej współpracy z Polonią francuską, mogą poprawić jego kondycję.

WSPÓLNOTA EUROPEJSKA I JĘZYK POLSKI WE FRANCJI

Zobaczmy obecnie, jak przedstawia się obecna polityka językowa Wspólnoty Europejskiej i w jaki sposób wpływać ona może na promocję języka. Spróbujmy również określić, gdzie znajdują się obecnie silne punkty i atuty promocji języka polskiego.

Dwie tendencje przeciwstawne charakteryzują sytuację Europy. Są to, z jednej strony, silne ruchy narodowościowe i nacjonalizmy, które torują drogę procesom uzyskiwania suwerenności państwowej, a które często leżą u podstaw dramatycznych konfliktów w ramach jednego, wspólnego, dotychczasowego państwa; z drugiej strony zaznaczają się wyraźnie procesy unifikacyjne, ponadnarodowe, zachodzące w ramach Wspólnoty Europejskiej. Obydwie tendencje odbijają się, jak w lustrze, w procesach językowych, bowiem języki towarzyszą działaniom państw i narodów.

Procesy językowe mają wszakże odmienne podłoże. Podczas gdy wielkie języki europejskie same torują sobie drogę, i utrzymują kluczową pozycję w wielojęzyczności europejskiej, języki średnie i małe wymagają ochrony. Już istniejąca Europejska Karta Języków gwarantuje im co prawda owo prawo, nie może jednak wymusić jego stosowania w praktyce.

Polityka językowa w Europie

W obecnej Europie (w rozumieniu Ch. de Gaulle'a, tj. od Atlantyku po Ural) uprawiane są obecnie dwa rodzaje polityki językowej:

1) polityka państwowa, charakteryzująca szczególnie państwa Europy Centralnej i Wschodniej;

2) polityka ponadpaństwowa, charakteryzująca Wspólnotę Europejską.

Istnieją między innymi podstawowe różnice jakościowe. Pierwszy typ powstaje oddolnie, na poziomie rządów i ma charakter państwowy lub/i narodowy; formułowany jest *ex post*, w odpowiedzi na zaistniałe problemy językowe; odznacza się też pewnym, w stosunku do nich, opóźnieniem w stosowaniu rozwiązań. Drugi – tworzony jest odgórnie – ma charakter ponadpaństwowy i ponadnarodowy, działa systemowo i z wyprzedzeniem.

Polskę interesuje przyszłościowo ten drugi rodzaj, pomimo że, w chwili obecnej, do Wspólnej Europy, jeszcze ona nie należy, ale ogólnie wiadomo, że Polska stara się o przyjęcie.

W ramach polityki językowej Wspólnoty Europejskiej wypracowano już kilka aktów prawnych, stanowiących gwarancje prawne dla poszczególnych języków; budowana jest również stopniowo struktura zarządzania europejskim bogactwem językowym. Przygotowywana jest również międzynarodowa konwencja praw języków. W pierwszym etapie decyzje podejmowane są w Parlamencie Europejskim i dotyczą one wszystkich państw członkowskich. W drugim etapie decyzje te przenoszone są na teren prawodawstwa poszczególnych państw i tam są wdrażane.

Opis wspólnotowej, europejskiej polityki językowej wymagałby osobnego opracowania, zaznaczymy wobec tego podstawowe tezy filozofii, która leży u jej podłoża; są one następujące:

- 1) wielojęzyczność Europy jest jej bogactwem kulturowym;
- 2) uznanie wielojęzyczności jest jednoznaczne z uznaniem pluralizmu kulturowego Europy;
- 3) języki są taką samą wartością kulturową jak inne wartości, np. wolność lub bezpieczeństwo;
- 4) wszystkie języki są równe i mają swą godność; mają one prawo do ochrony i rozwoju.

Stwierdzenia te przewijają się we wszystkich podstawowych dokumentach dotyczących polityki językowej Wspólnoty Europy, a instrumentem jej działania jest program LINGUAPAX. Koncentruje się on na takich priorytetach, jak: ułatwienie integracji języków mniejszościowych, ochrona i obrona języków mniejszych, lub 'pomniejszych' (*minorisés*), przerobienie programów nauczania języków wszystkich państw członkowskich w duchu obecnej europejskiej polityki językowej, wyciszenie i rozwiązywanie konfliktów etnicznych, rozszerzenie programu LINGUAPAX na całość europejskiego systemu edukacyjnego (Mayor 1995). Na potrzeby pragmatyki europejskiej polityki językowej został również zdefiniowany cały aparat pojęciowy, obejmujący nowe pojęcia i terminy, takie jak np. język narodowy, regionalny, wspólnotowy, ponadnarodowy, karta praw mniejszości etnicznych i językowych, edukacja wielojęzyczna itd. (Labrie 1993).

Co się tyczy przyszłości, jest wiele do zrobienia. Odwołajmy się do słów Federico Mayora, dyrektora UNESCO, wypowiedzianych w 1996 r. w Hiszpanii, przy okazji jednego z seminariów:

Wspólnota międzynarodowa potrzebuje rozwiązań prawnych wyspecjalizowanych w ochronie bogactwa językowego, które często jest ofiarą interesów politycznych, ekonomicznych lub dominacji kulturowych. Myślę, że międzynarodowa konwencja tych praw mogłaby nam pomóc nie tylko w uratowaniu języków najsłabszych, ale także w wypracowaniu sposobów powiązań międzykulturowych, które wyeliminowałyby niesprawiedliwe hierarchizacje. Języki i kultury, tak jak i ludzie, są równe w swej godności pomimo że istnieją ogromne różnice w ich charakterystyce demograficznej, politycznej i ekonomicznej [tłum. aut.].

Polska, po przyjęciu do Wspólnoty Europejskiej, znajdzie się automatycznie w zasięgu działania aktów prawnych dotyczących wszystkich jej członków. Znajdzie się też pod ochronnym parasolem europejskiej polityki językowej. Oznaczać to będzie prawne włączenie języka polskiego do obiegu językowego Wspólnej Europy, a także jego zinstytucjonalizowaną promocję, jako jednego z języków narodowych i regionalnych owej Wspólnoty. (Do sytuacji tej przygotowują się już ośrodki badawcze we Francji, np. w Laboratoire de Linguistique Informatique, w Université Paris XIII w fazie opracowań jest projekt wielkiego, polsko-francuskiego i francusko-polskiego słownika na CD-ROM-ie, który da początek całemu szeregowi innych słowników, na użytek Francji i Polski).

Język polski, który we Francji obecnie posiada skromny status języka mniejszości etnicznej (mniejszości, dodajmy, niezbyt licznej, bo liczącej obecnie tylko 400 000 osób, i niezbyt wysoko notowanej wśród 25 grup etnicznych) i spoza kręgu państw Wspólnoty, stanie się językiem-narzędziem ze wszystkimi prawami i przywilejami z tego wynikającymi, np. dotyczącymi swobodnego przepływu ludzi, towarów, usług i kapitałów, jako język im towarzyszący.

Nie należy jednak sądzić, że zmiana ta dokona się automatycznie, bezboleśnie i bez wkładu pracy z polskiej strony. Wręcz przeciwnie: w sytuacji konkurencji z innymi państwami i innymi językami konieczna będzie bardzo przemyślana promocja.

Szanse języka polskiego mogą być rozpatrywane z różnych punktów widzenia:

– z punktu widzenia wielojęzyczności indywidualnej, uznanej, promowanej i lansowanej przez europejski program wielojęzyczności dla wszystkich obywateli Europy szansa języka polskiego polega na możliwości współistnienia i współkomunikowania z innymi językami tworzącymi ową wielojęzyczność (np. trójjęzyczność francusko-alzacko-polska przedstawicieli Polonii alzackiej, dwujęzyczność polsko-francuska większości przedstawicieli Polonii francuskiej, dwu- lub wielojęzyczność 'nie-Polaków', którzy przyswoili sobie język polski jako obcy);

– z punktu widzenia wielojęzycznej komunikacji językowej szansa języka polskiego polega na uruchomieniu tylko jednej sprawności językowej w zakresie wystarczającym do komunikowania, np. sprawności mówienia albo sprawności rozumienia.

Język polski może skorzystać również z generalnych przeobrażeń, które dokonały się w teoretycznym i pragmatycznym podejściu do zagadnień pluralizmu kulturowego, na świecie i w Europie, które obecnie silnie akcentuje bogactwo kulturowe wielokulturowych społeczności (Dacyl 1995).

Po załamaniu się koncepcji asymilacji i integracyjnych (których celem było wypracowanie metod wcielenia mniejszości etnicznych do nowego społeczeńst-

wa) zaczęto poszukiwać takich rozwiązań, teoretycznych i praktycznych, które nie tylko zmniejszyłyby podziały, konflikty i dyskryminację między-etyczną, ale jednocześnie wydobyłyby całe bogactwo kulturowe owych grup, włączając je do wartości wielokulturowych społeczeństwa. W dobie obecnej idzie w sukurs pragmatycznym rozwiązaniom wielojęzyczności.

Polityka pluralizmu kulturowego zarówno państw, jak i formacji ponadpaństwowych, do jakich należy Wspólna Europa, sformułowana według wymienionych zasad, znajduje swe odzwierciedlenie nie tylko w aktach prawnych, precyzujących gwarancje praw mniejszości, ale również w działalności instytucji kulturowych i naukowych, zajmujących się polityką językową, takich jak np. sekcja Kulturowego Wymiaru Rozwoju (Cultural Dimension of Development) UNESCO, Europejska Komisja do Walki z Nietolerancją i Rasizmem, narodowe komitety UNESCO, wyspecjalizowane w promocji pluralizmu, instytuty naukowe, wyspecjalizowane w badaniach imigracji, typu sztokholmskiego Centre for Research in International Migration and Ethnic Relations.

KONKLUZJE

1) Język polski odbył trudną drogę we Francji w ciągu ostatnich 200 lat; utorował sobie drogę w kraju niezbyt otwartym na cudzoziemców i określił swą pozycję jako języka głównie Polonii;

2) obecna pozycja języka polskiego we Francji nie jest zbyt silna; decydują o tym skromny status jako języka niezbyt licznej mniejszości narodowej we Francji, niezbyt duża popularność jako ewentualnego przedmiotu nauki, niechęć Francuzów do nauki języków obcych, konkurencja innych języków słowiańskich na rynku ich nauki (szczególnie języka rosyjskiego), wieloletnia polityka Francji, idąca w kierunku asymilacji polskiej imigracji itd.;

3) sytuacja ta może się zmienić na lepsze w przyszłości z dwóch powodów:

– obecna Francja zmierza powoli w stronę państwa wieloetnicznego, które będzie musiało uznać, w stopniu większym niż dotychczas, interesy językowe poszczególnych grup etnicznych;

– Polska wejdzie (jeśli oczywiście to nastąpi!) do Wspólnoty Europejskiej, której Francja jest już członkiem;

4) szanse języka polskiego, widziane perspektywicznie, polegają na:

– wzroście gospodarczej siły Polski,

– zacieśnieniu więzów Polski i Polonii,

– promocji języka polskiego jako obcego,

– rozwoju dwu- lub wielojęzyczności indywidualnej, w której język polski byłby językiem składowym.

LITERATURA

- Dacyl J. (red.), (1995), *Management of Cultural Pluralism in Europe*, Swedish National Commission for UNESCO, Stockholm University
- Gruszczyński J. (1981), *Spoleczność polska we Francji w latach 1918–1978. Problemy integracyjne trzech pokoleń*, Warszawa
- Gogolewski E. (1997), *Etat de recherches sur la protection, l'intégration et l'assimilation des Polonais en France*, [w:] *La protection des Polonais en France, problèmes d'intégration et d'assimilation*, Materiały z polsko-francuskiej konferencji, zorganizowanej przez Uniwersytet Ch. de Gaulle–Lille 2, 15–16.05.1997 (w druku)
- Hładkiewicz (1995), *Polska elita polityczna w Londynie 1945–1972*, Zielona Góra
- Labrie N. (1993), *La construction linguistique de la communauté européenne*, Paris, Honoré Champion Editeur
- Masłowski M. (1997), *Nota na temat problemów nauczania języka polskiego we Francji*, [w:] *Problemy promocji języka polskiego jako obcego; Materiały z konferencji zorg. przez Stację Naukową PAN*, Paryż, 25.10.1996
- Mayor F. (red.), (1995), *Projet LINGUAPAX*, UNESCO, Séminaire Linguapax, Bilbao 1996
- Pomian K. (1990), *L'Europe et ses nations*, Paris, Gallimard (Le débat) *Le plurilinguisme européen, théories et pratiques en politique linguistique – European Multilingualism, Theory and Practice in Language Policies*, ed. C. Truchot, Paris, Honoré Champion Editeur
- UNESCO LINGUAPAX: *International Seminar on Language Policies – Séminaire International sur les Politiques Linguistiques*, Artaza 1996 – III –, ed. UNESCO ETXEA, Bilbao 1997
- Vermes G. (éd), 1988, *Vingt-cinq communautés linguistiques de la France*, vol. 2, L'Harmattan, Paris